

GÖTEBORGS VAPEN

Av arkivarien C. G. U. Scheffer

KUNGL. Maj:t har i konseljen den 30 juni 1952 fastställt vapen för Göteborgs stad. Härigenom har den av staden sedvanemässigt brukade utformningen av vapnet blivit accepterad av statsmakten. När denna segslitna heraldiska stridsfråga nu nått sitt slutliga avgörande, synes en sammanfattande redogörelse vara motiverad med hänsyn både till frågans principiella betydelse och till det allmänna intresse, varmed den omfattats.

I Gustaf II Adolfs privilegier av år 1621 för den nya staden Göteborg stadgades i anslutning till motsvarande bestämmelser för det äldre år 1612 av danskarna förstörda Göteborg på Hisingen, att staden skulle »zu Einem Wappen führen ein Blawes Schild, mitt Dreyen Strömen, auffwärts nach der Rechten, worein Ein Vollkommener Gelber Lew vffgerichtet, nach der linken handt Lauffend, in der Rechten ein gezwanges Schwerd, in der lincken Clawen niederwärts haltend Ein Blawes Schild, worein Drey Gelbe Cronen, zwo oben vnd Eine vnten, alles nach gestaltdt vnnd arth der Gothen Wapen, gleichsamb nachfolgende pictur hier vnnter mitt mehrem thutt auszweisen».

Detta vapen är i sitt slag enastående. Det utgör nämligen en sammanställning av fälten i stora riksvapnets huvudsköld. Folkungalejonet i »Göta rikets vapen» (der Gothen Wapen) håller i sin vänstra framtass en sköld med rikets tre kronor. Avsikten var att ge staden Göteborg ett »talande» vapen. Göta lejon, som i höger framtass håller ett svärd, skulle värna riket. Vapnet kan sägas utgöra en heraldisk illustration till den rådande historieuppfattningen. Känslan av att vara av »de framfarne göters ätt» genomströmmade hela denna tids Sverige. Med hänsyn till vapnets innebörd borde det ha synts angeläget att i full utsträckning bibehålla överensstämmelsen med riksvapnet. Så blev dock icke fallet, i det att lejonet allt ifrån början — i sigillen — framställdes heraldiskt vänstervänt (dvs. från åskådaren sett vänt mot höger). Orsaken härtill är svår att utröna. Ett bedömande försvåras ge-

Göteborgs sigill enligt utkastet till 1621 års privilegiebrev.

nom att privilegierna icke finnas bevarade i original utan endast i avskrifter, vilka sakna vapenteckning. Vidare äro vapenbeskrivningarna ofullständiga och bristfälliga.

Särskilt beträffande vapenbildernas vändning var terminologien vacklande och bevisföringen måste taga hänsyn till detta. I Karl IX:s privilegiebrev utsäges överhuvudtaget intet om vapenbildernas riktning. Gustaf II Adolfs privilegiebrev — vilket det här gäller att tolka — innehåller kompletteringar i detta avseende, men dessa äro så avfattade, att de givit upphov till skilda tolkningar. I följd härav har lejonets vändning genom tiderna utgjort det centrala problem, kring vilket striden om Göteborgs vapen kommit att röra sig.

Redan i samband med tillkomsten av de förnyade privilegier, som staden erhöll 1716, önskade tidens heraldiska auktoritet, forskaren och konstnären Elias Brenner vidtaga en rättelse av Göteborgs vapenbild genom lejonets vändning från vänster till höger (i heraldisk mening), ehuru han i övrigt »stricte hållit sig vid det av ålder vedertagna bruket». »Alenast leijonet med swerdet och Skiölden har iag stält och vändt i ett bättre och anständigare skick, efftersom vapenkonsten föreskrifver och dess wedertagne Reglor fordra», skriver Brenner om sin vapenritning, som han avsåg att upptagas i den blivande privilegieurkunden. Brenners arbete blev emellertid färdigt för sent för att kunna inverka

på gestaltningen av den första redaktionen av 1716 års privilegiebrev. Men ej heller i den andra, ännu bevarade redaktionen blev Brenners förslag beaktat. Vapenkonstens anspråk lämnades å sido och den traditionella utformningen bibehölls. Detta kan ha berott antingen därpå att man känt sig bunden av motsvarande parti i den första urkunden eller därpå att man icke velat avvika från en nästan hundraårig tradition, säger Helge Almquist, som i sin Göteborgs stads historia (senare delen, s. 521 ff.) framdragit denna episod i vapnets historia.

Mot slutet av förra århundradet togs frågan upp till debatt av rådman J. G. Siljeström i samband med präglandet av en belöningsmedalj för Göteborgs slöjdförening år 1891. Göteborgs museums ombudsman, kammarherre Carl Lagerberg lämnade därefter år 1896 en översiktlig framställning i sin historisk-heraldiska studie »Göteborgs stads vapen», en polemisk skrift med ensidigt ställningstagande för den traditionella utformningen, stödd på en texttolkning, karakteriserad av språkliga spetsfundigheter. Blott ett exempel må anföras. När lejonet beskrives som »nach der lincken *Handt* lauffend» fick detta enligt Lagerberg icke tydas som om lejonet sprunge åt vänster från åskådaren sett. Han fann det i stället uppenbart att djuret var i färd med att springa i riktning mot sin egen vänstra hand. Den omständigheten att det strax därpå i texten talas om lejonets »lincke *Clawe*» bragte honom icke till eftertanke. År 1896 utgav även Göteborgskännaren Wilhelm Berg en skrift i ämnet. I denna kom han till samma slutsats som Lagerberg, men framställningen utmärkes för beaktansvärda försök till objektivitet. Berg förmenade, att då en avbildning av vapnet i 1621 års privilegier icke är känd och beskrivningen i texten är hållen i alltför allmänna ordalag, borde man hålla sig till den äldsta avbildningen, som fanns att tillgå, nämligen i det tidigaste sigillavtrycket.

När Göteborg år 1923 stod inför högtidlighållandet av 300-årsminnet av stadens grundläggning, blev vapenfrågan ånyo aktuell. I utställningsbrådskan nöjde sig stadsfullmäktige dock med att »för sin del fastställa» en närmare angiven typ av vapen och flagga — vilken självfallet anslöt sig till den traditionella — utan att ansöka om fastställelse hos Kungl. Maj:t. En sådan framställning fick tills vidare anstå. Den aktualiserades av att Göteborgs flagga vajade utanför Dramatiska teatern i Stockholm under Lorensbergsteaterns gästspel där i maj månad 1931. Ett antal tidningsinsändare återuppväckte de domnade livsandarna. Följden

blev en motion i Göteborgs stadsfullmäktige med hemställan att 1923 års beslut måtte fullföljas.

Stadskollegiet begärde yttrande av riksheraldikerämbetet, som därvid allsidigt prövade frågan. Genom en språklig undersökning ansåg sig ämbetet, som visserligen utgick från att lejonet i den förlorade privilegieurkunden på grund av missuppfattning tecknats heraldiskt vänstervänt, kunna leda i bevis att privilegiebrevets ordalag avsåg ett heraldiskt högervänt lejon. Sin bevisning stödde ämbetet med ett av Helge Almquist gjort fynd, en teckning av Göteborgs stads sigill med ett heraldiskt högervänt lejon, bilagd det privilegieutkast, som legat till grund för 1621 års privilegiebrev (Helge Almquist, Göteborgs historia, 1:sta delen, sid. 53; utkastet förvaras i Städens akter vol. 15, Riksarkivet).

Stadsfullmäktige ingåvo emellertid till Kungl. Maj:t en ansökan om fastställelse av stadens vapen i dess traditionella form. I sitt remissvar kompletterade ämbetet sin bevisning med en utförlig argumentering om de heraldiska reglernas rätta innebörd, som kanske i viss mån kom att draga uppmärksamheten från den avgörande frågan om privilegieurkundens rätta tolkning. Sedan staden ånyo beretts tillfälle att yttra sig, beslöt Kungl. Maj:t den 22 mars 1935, då sålunda Göteborgs stad och riksheraldikerämbetet hävdade olika uppfattning om vapnets utseende, att stadens ansökan icke skulle föranleda någon åtgärd.

Sedan dess har läget närmast haft karaktären av ett ställningskrig med skärpta motsatser. Då ett gammalt ordspråk säger, att det inte är ens fel då två strida, ha observatörer av bataljen allt efter omständigheterna lätt kunnat få det intrycket, antingen att stadens ställning dikterades av ovist lokalpatriotiskt nit eller att ämbetets ståndpunkt föranleddes av verklighetsfrämmande heraldiska synpunkter. Stridsmolnen ha undanskymt det verkliga förhållandet att båda sidor haft goda skäl för sin ståndpunkt. Staden har fasthållit vid vapnet i den utformning det städse använts av dess myndigheter. Ämbetet har sin plikt likmätigt undersökt och följt privilegiebrevet.

Anledningen till att diskussionen tidvis blivit så förvirrad har varit just att man icke kunnat hålla isär problemets tre moment, nämligen Gustaf Adolfs privilegiebrev, den 300-åriga hävdens och de heraldiska reglerna. När en åberopad sakkunnig utbrast: »Men har man icke i ett fall som detta även skyldighet att taga hänsyn till historiskt givna förhållanden: Gustaf Adolfs privilegiebrev och 300-årig hävd? Vem har rätt? Den, som strängt håller på he-

raldiska lärosatser, eller den, som högre aktar stadens grundläggares föreskrifter?» anade han icke att den slutliga problemställningen skulle bli: Gustaf Adolfs privilegiebrev *eller* 300-årig hävd.

Stundom har striden åter blossat upp. Detta har skett, då någon hos staden begärt att i utövning av näringsverksamhet få använda stadens vapen för sina varor jämlikt en år 1934 utfärdad kunglig kungörelse, som ansluter sig till lagarna om skydd för varumärken samt om skydd för vapen och andra officiella beteckningar. Enligt denna kungörelse är det staden, som har att lämna sådant tillstånd. Därvid är dock att märka att ansökningen icke må bifallas utan riksheraldikerns hörande. Vid dessa tillfällen har ämbetet med sträng konsekvens hävdats sin uppfattning om utseendet hos Göteborgs vapen. Staden har å sin sida med lika obönhörlig följdriktighet vidhållit sin tidigare i ärendet fattade ståndpunkt och endast meddelat tillstånd till sådana vapen, som stått i överensstämmelse därmed. — Denna till synes ofruktsamma skriftväxling har dock haft det goda med sig att frågan ånyo blivit belyst genom utlåtanden avgivna under ansvar, varigenom diskussionen kunnat berikas även med andra bidrag än de på tidningarnas avdelning för fri talan.

I ett dylikt utlåtande den 22 november 1951 tog ämbetet ånyo upp den svåra tolkningsfrågan om lejonets vändning och anknöt därvid till den ovan omnämnda teckningen med heraldiskt högervänt lejon, vilken är bilagd det privilegieutkast, som låg till grund för 1621 års privilegiebrev. Medan Helge Almquist i sin stadshistoria icke haft anledning till annat än att konstatera förekomsten av ett icke förverkligat förslag och ämbetet i tidigare yttrande endast utnyttjat teckningen som ett mer allmänt stöd för sin uppfattning, fördes nu bevisningen ytterligare ett steg framåt. Ämbetet framhöll att den i privilegieutkastet lämnade vapenbeskrivningen självfallet avsåg att ange utseendet av den därtill fogade teckningen. Därvid är att märka, att vapenbeskrivningen icke är avfattad enligt heraldiska regler utan från åskådarens synpunkt, vilket konsekvent iakttagits. Det avgörande i detta sammanhang är emellertid att vapenbeskrivningen i privilegieutkastet ord för ord överensstämmer med vapenbeskrivningen i 1621 års privilegiebrev. Under sådana omständigheter är det uppenbart att jämväl denna senare vapenbeskrivning avser ett heraldiskt högervänt lejon, då samma ordalag icke kunna syfta den ena gången på ett lejon vänt åt höger och den andra gången vänt åt vänster. Därmed fann sig ämbetet ha fastslagit den ursprungliga innebörden av 1621

års privilegieurkund i den viktigaste punkten. De språkliga spetsfundigheter, som framförts av Carl Lagerberg, kunde därmed definitivt skjutas åt sidan.

Ämbetet uttalade en förhoppning att denna komplettering av dess tidigare bevisning måtte bidra till problemställningens ytterligare fixering. Staden hade således att taga under övervägande om lejonets vänstervändning av traditionella skäl skulle vidhållas i strid med 1621 års privilegiebrev. Som ämbetet tidigare framhållit, innebure denna tradition även en korrumpning av det vapen, som legat till grund för Göteborgs stads vapen, nämligen Folkungavapnet eller som det då kallades Göta rikets vapen, vilket utgör det stora riksvapnets andra och tredje fält.

Vid de förhandlingar, som kort därefter upptogs, funno båda parter tiden vara inne för en slutlig omprövning av frågan. Då ärendet för snart två decennier sedan av staden underställdes Kungl. Maj:ts prövning, hade de båda uppfattningarna oförmedlade ställts mot varandra. Under den tid, som därefter förflutit, hade frågan genomarbetats och kunde ifråga om sina relevanta moment på ett helt annat sätt överblickas.

Staden ville icke bestrida riktigheten av ämbetets tolkning av 1621 års privilegiebrev men framhöll, att staden aldrig begagnat ett vapen med heraldiskt högervänt lejon. Göteborgs stads vapen med det heraldiskt vänstervända lejonet hade således en mer än 300-årig obruten hävd. Stadens myndigheter hade 1621 genom detta vapen anknutit Gustaf II Adolfs Göteborg till Karl IX:s Göteborg på Hisingen. Stadens nu beslutande myndigheter motsatte sig bestämt att bryta denna tradition. Förutom traditionella och lokalhistoriska skäl talade även praktiska skäl för den nu begagnade vapentypen. Det skulle medföra stora olägenheter att ändra ett emblem, som varit i bruk sedan 330 år och förekomme i de mest skilda sammanhang.

Ämbetet, som fann sig ha styrkt riktigheten av sin tolkning av 1621 års privilegiebrev, underströk att det varit nödvändigt att i detta avseende åstadkomma största möjliga klarhet för att de på ärendet inverkande faktorerna skulle kunna vägas mot varandra vid Kungl. Maj:ts fastställelse av vapnet. Tolkningen av privilegiebrevet kunde ej längre framstå som framsprungen ur ett ämbetets heraldiska önsketänkande. När staden emellertid alltjämt tveklöst valde den obrutna traditionen, måste ett dylikt segt fasthållande vid det hävdvunna liksom den kärlek varmed vapnet omfattats av Göteborgs stads befolkning, utgöra en beaktansvärd

Göteborgs vapen

omständighet, vilken riksheraldikerämbetet som traditionsvårdande institution förvisso icke ville undervärdera. Härtill kom de påtagliga olägenheter, som vore förenade med förekomsten av två versioner av vapnet, den enligt traditionen och den enligt privilegiebrevet. Den pågående dragkampen måste anses allt annat än önskvärd. Som nytillkommande faktor måste även beaktas att genom 1934 års ovan omnämnda lagstiftning det överlåtits åt staden att i där nämnda sammanhang bestämma om sitt vapen.

I detta ärende har ämbetet jämväl haft att taga hänsyn till att frågan om Göteborgs och Bohus läns vapen alltjämt icke funnit sin lösning, beroende bland annat på att staden Göteborgs vapen skall ingå däri.

Vid angivna förhållanden har riksheraldikerämbetet icke velat motsätta sig Göteborgs stads önskan att fasthålla vid den nu och alltsedan dess grundläggning använda vapentypen. Jämte frågan om vapenbildens vändning föreligga vissa heraldiska detaljspörsmål, vilka här icke kunnat beröras. Även om vapnet rent heraldiskt må te sig som en paradox, kommer Göteborgs lejon — en särpräglad sinnebild även i de heraldiska lejonens talrika skara — säkerligen att hävda sin plats i vår svenska heraldik som ett historiskt fängslade inslag.
